

เทศน์อบรมฆราวาส ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา

ความดีที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ ฟังเสาะแสวงหาเอาในเวลาที่ยังสามารถ
เป็นไปได้อยู่ คือ เวลาที่ยังเป็นอยู่นี้แหละ ศาสนาท่านไม่ได้สอนคนตาย ท่านสอนคนที่
มีชีวิตอยู่ ตายแล้วก็สุดวิสัย ดังดาบสทั้งสองนั้น พระองค์ทรงเล็งพระญาณทราบว่าจะ
ดาบสนี้สามารถจะบรรลุธรรมได้อย่างรวดเร็ว แต่เมื่อทราบว่าได้สิ้นไปเสียแล้วก็สุดวิสัย
และทอดพระทัย ทอดอาลัยที่จะไปสั่งสอน นั้นฟังเอาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติว่าท่านสอน
คนเป็น มิได้สอนคนตาย ศาสนาท่านสั่งสอนคนมีชีวิตอยู่อย่างพวกเราๆ ท่านๆ นี้
เพราะยังรู้ตรูู้ชั่วทุกสิ่งทุกอย่างอยู่และรู้จักปฏิบัติตัว เวลาตายแล้วนั้นสุดวิสัย

การนิมนต์พระไป มาติกา กุสลา ธมฺมา เวลาคนตาย เหล่านี้เพิ่งมีมาหลังๆ ไม่
ใช้มีมาแต่ครั้งพุทธกาล โดยถือเอาสาเหตุที่พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระมารดาชั้น
ดาวดึงส์นั้นแหละมาเป็นคติตัวอย่างเป็นแบบฉบับ เป็นประเพณีเรื่อยมาจนปัจจุบันนี้
ในครั้งพุทธกาลจริงๆ ไม่มี เห็นมืออยู่ข้างเมื่อเวลาคนตาย พระองค์ใต้อยากจะไปปลง
กรรมฐานก็ได้ คือปลงกรรมฐานเกี่ยวกับการพิจารณา ทุกข์ อนิจจัง อนตตา ในคนตาย
เขาก็ตายเราก็ตาย ให้ไปพิจารณาปลงธรรมสังเวช เพื่อเป็นคติเตือนใจตัวเองไม่ให้
ประมาทในชีวิต เวล่ำเวลา กาลสถานที่ ไม่ให้ประมาทในวัยวัยยังหนุ่มยังจะไม่ตายง่าย
เพราะตายได้ทุกแห่งทุกหนทุกเวล่ำเวลาและทุกเพศทุกวัย เมื่อสิ้นลมหายใจแล้วตายได้
ทั้งนั้น ท่านจึงสอนให้ไปเยี่ยมป่าช้าบ้าง ให้ไปปลงกรรมฐานบ้าง แต่ที่จะสอนให้ไป
กุสลา ธมฺมา มาติกา เพื่อให้บุญคนตายนี้ ไม่ปรากฏในหลักกรรม

ต่อๆ มาจึงได้มี กุสลา มาติกา กัน ทั้งนี้คงจะยึดเอาหลักที่ท่านเทศน์โปรดพระ
มารดาชั้นดาวดึงส์ด้วยพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ ซึ่งก็เป็นความชอบธรรม เพราะเป็นพิธี
การในทางดี การสวด กุสลา ธมฺมา ก็พระอภิธรรมทั้งนั้น ถ้าพูดตามความจริงแล้ว คน
ตายจะรู้เรื่องราวอะไร กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา แปลว่าอย่างไร มีความหมายว่า
อย่างไร บางรายแม้เวลามีชีวิตก็ไม่ได้สนใจกับศีลกับธรรมเลย เวลาตายแล้วพระไป
สวดกุสลา ธมฺมา ให้ฟัง ก็จะไม่รู้เรื่องอะไร ตั้งแต่ยังเป็นอยู่ก็ยังไม่รู้เรื่อง กุสลา ธมฺมา อกุ
สลา ธมฺมา เพราะไม่สนใจ ตายแล้วจะได้ความเฉลียวฉลาดมาจากไหน เพราะคนที่
ตายไปกับคนที่เป็นอยู่ก็คือใจดวงเดียวกัน จะไปได้ความรู้ความฉลาดพิสดารนอกโลก
มาจากไหน

ธรรมก็มีใช้ธรรมแหวกแนวพอจะไปคอยต้อนรับเฉพาะคนตายแล้ว ส่วนที่เป็นอยู่ไม่มีหวังกับ กุสลา ธมฺมา นั้นเลย นี่ฟังไปๆ จะพากันประมาท ไม่สนใจปฏิบัติธรรม ในขณะที่มีชีวิตอยู่ แต่จะคอยไปตักตวงเอา กุสลา ธมฺมา เวลาตายแล้วกันหมด ศาสนาก็จะไม่มีในคนเป็น จะไปรวมอยู่กับคนตายเสียหมด นี่เป็นคำเตือนให้มีหลายสันหลายคมไม่ให้เป็นแบบเถรตรง เป็นอยู่ก็ให้ได้ ตายก็ไม่เสียที่ รีบชวนชวายเป็นอยู่ เวลาตายไปหากควรจะได้ฟังได้รับ กุสลา มาติกา ก็ไม่ครีไม่ล้ำสมัย

กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา ท่านสอนคนเป็น โดยยกเอาคนตายเป็นต้นเหตุ แล้วก็สอนคนเป็นให้รู้สึกสำนึกตัวเสียตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ที่นี่ ให้สร้างคุณงามความดี ด้วยความฉลาด กุสลา ธมฺมา คือความฉลาด อกุสลา ธมฺมา คือความโง่ ความโง่ทำให้จน ตรอกจนมุม ความฉลาดพาให้ผ่านวิกฤตการณ์ไปได้ นี่คือความหมายของพระอภิธรรม ท่านสอนพระสอนคนให้ฉลาดทันความโง่ แก่ความโง่ของตน ในครั้งพุทธกาลท่านไม่ได้นิมนต์พระไปมาติกาในเวลาคนตายอย่างทุกวันนี้ แต่ทั้งนี้มิได้ปฏิเสธวิธีการทำบุญของญาติๆ ด้วยการนิมนต์พระมาสวดบทธรรมต่างๆ ให้ฟัง ด้วยความตั้งใจฟังจริงๆ มิใช่แบบสนุกคุยกันเวลาพระสวด กุสลา มาติกา เป็นต้น ดังที่มักเป็นกันอยู่ทั่วๆ ไป ในชาวพุทธเรา การฟังแบบนี้จนเป็นประเพณีที่น่าเกลียดของผู้ดีทั้งหลาย

เวลาคนตายก็ไปเที่ยวกว้านนิมนต์พระมา กุสลา มาติกา ให้อย่างไปหมด ทั้งๆ ที่เวลามีชีวิตอยู่ไม่สนใจกับศีลกับธรรม ไม่สนใจกับ กุสลา มาติกา ว่าเป็นอย่างไร มีความหมายว่าอย่างไรบ้างเลย ตายแล้วก็คนดินนั้นแหละยุ่งกันเอง นิมนต์พระมา กุสลา ธมฺมา เหมือนกับศาสนาอื่นสอนคนตาย ถ้าหากเป็นไปได้ตามความคิดเห็นและที่ท่าๆ กันมา มันก็ไม่ลำบากอะไรนี้ ในหมู่บ้านหนึ่งๆ ก็บวชหลวงตาไว้ในวัดสักองค์หนึ่งก็พอ เวลาคนตายก็ไปนิมนต์หลวงตาไป กุสลา ธมฺมา ให้ไปสวรรค์กันหมด คนเป็นเราก็ไม่ต้องไปเข้าวัดเข้าวาให้ทานรักษาศีลรักษาธรรมให้ลำบากลำบากสิ้นเปลืองเปล่าๆ ตายแล้วไปนิมนต์หลวงตามา กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา ส่งไปสวรรค์หมดเลย สะดวกและเป็นทางลัดดีด้วยสมกับสมัยเรียนลัดกัน

อย่างหลวงตาบ้วนนี้ก็อย่ามาบวชให้เสียเวลาเวลาและลำบากทรมาณ ดังที่เป็นมา และเป็นอยู่เวลานี้เลย เวลาตายแล้วก็ให้คนไปนิมนต์หลวงตาสักองค์มา กุสลา ธมฺมา หลวงตาบ้วนไปสวรรค์โน่นนา สบายไปเลย แต่นี่มันไม่สำเร็จประโยชน์ดังที่วานะซิ จึงต้องฝืนใจมาบวชและฝึกฝนอบรมทรมาณตนเรื่อยมา เพราะมันขึ้นอยู่กับเจ้าของผู้จะสร้างจะทำความดีไว้ในเวลาที่มีชีวิตอยู่ เวลาตายจะได้อาศัยผลบุญที่สร้างไว้ช่วยสนับสนุน ทั้งคติภพและความเป็นอยู่อย่างมีความสุข พระพุทธเจ้าท่านสอนคนเป็นดังที่ประทานธรรมไว้ให้เราทั้งหลาย ได้ศึกษาอบรมและปฏิบัติตามเรื่อยมาหลังจาก

ปรีนิพพานแล้ว ไม่ทรงชักสะพานไปพร้อมกับการปรีนิพพาน ทั้งนี้ก็เพราะสงสารสัตว์โลกผู้ยังมีชีวิตอยู่นี้แล ไม่ได้เห็นไม่ได้ยินว่าพระองค์สงสารคนตาย และประทานธรรมไว้เพื่อคนตายโดยไม่มีคนเป็นเกี่ยวข้องเลย

จึงควรทราบวาศาสนธรรมนั้นสอนคนเป็น คือในเวลาที่เป็นฐานะยังเป็นไปได้ อยู่นี้ เมื่อเป็นฐานะไปแล้วมันสุดวิสัย แต่การทำบุญให้ทานอุทิศถึงกันนั้น เป็นความชอบธรรมมาแต่กาลไหน ๆ อยู่แล้ว ไม่มีอะไรเป็นปัญหา การทำเช่นนั้นทำเพื่อไว้หากว่าเปตชนคือผู้ล่วงลับไปสมควรจะได้รับส่วนกุศลก็ให้ได้รับ อย่าให้เสียความหวังทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายญาติผู้ทำบุญอุทิศ และฝ่ายผู้ล่วงลับที่คอยรับไทยทานอยู่อย่างหิวกระหาย เช่น ปรัตตปุชชีวีเปรต นี่เป็นประเภทที่สมควรจะได้รับทักษิณาทานจากญาติมิตรพ่อแม่พี่น้องที่อุทิศส่วนบุญให้อยู่โดยดี

เปรตก็มีถึง ๑๒ จำพวก จำพวกที่เลวร้ายมากก็มี จำพวกที่โทษหนักที่สุดก็ไม่มีทางได้รับส่วนกุศลที่ญาติทำบุญอุทิศให้เลย ประเภทปรัตตปุชชีวีเปรต นี้สามารถรับได้ ร้อยเปอร์เซ็นต์ พวกนี้ถ้ามีผู้อุทิศให้จะได้รับอย่างไม่มีปัญหา

เราเตรียมตัวไว้เสียตั้งแต่บัดนี้ มีอะไรเตรียมไว้ให้เพียงพอ ตายแล้วไม่ต้องยุ่งกับใคร ๆ ทางโลกเขาจะไปจะมาที่ไหน เขาเตรียมไว้หมด เครื่องรับประทานเครื่องใช้ไม้สอยอะไรเตรียมไว้พร้อม ไม่ต้องคอยให้ใครตามส่งตามเสีย ถึงเวลาต้องการอะไร สิ่งนั้นก็มียู่กับเราแล้วก็สะดวก ทางธรรมก็เช่นกัน ท่านไม่ได้สอนคนให้ประมาท สอนให้เตรียมพร้อมทั้งอยู่ทั้งไปไม่ให้บกพร่องขาดเขิน

คุณงามความดีเป็นสมบัติภายใน เป็นแก้วสารพัดนึก เวลาจำเป็นเราต้องอาศัยนี้แหละ เวลาตายแล้วมันสุดวิสัยที่จะอาศัยสมบัติเงินทองบ้านเรือน อาศัยพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ลูกหลาน สามภรรยา มันหมดทางที่จะอาศัยแล้ว คนที่ละโลกนี้ไปสู่ปรโลกนั้น สมบัติเงินทองข้าวของมีมากน้อยก็หมดทางที่จะอาศัยได้อีก ไม่ว่าจะเป็ญาติเป็นมิตร เป็นลูกเต้าหลานเหลน อาศัยไม่ได้ทั้งนั้น เพราะไม่ใช่วิสัยที่จะฟังกันได้ ในเพศภพภูมิ นั้น ต้องอาศัย อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ฟังตนเองด้วยวิบากผลบุญของตัวเองเท่านั้น เมื่อเราได้สร้างคุณงามความดีไว้เพื่อตนเสียแต่บัดนี้ ก็ชื่อว่าตนจะฟังตนเองได้

ไม่ได้วิตกวิจารณ์ ไม่มีความเดือดร้อน ไม่ใช่คิดว่า ไม่ว่าจะรุ่นชุนมัวภายในใจ พอสิ้นลมก็มีสุคติภพเป็นที่ไป และไม่คอยฟัง กุสลา มาติกา แบบโลก ถ้าจะฟังก็ฟังแบบธรรม ดังพระมารดาฟังพระอภิธรรมจากพระพุทธเจ้าชั้นดาวดึงส์นั้นแล ไม่ฟังแบบกบเขียดที่ถูกต้มแกงอยู่ในหม้อน้ำร้อน ฟังธรรมอยู่ในหม้อน้ำร้อนที่เดือดพล่านเช่นนั้น หม้อนรกของสัตว์โลกผู้มีวิบากกรรมอันหนัก ก็คล้ายคลึงกันกับหม้อต้มแกงสัตว์ทั้ง

หลาย มีกบเขียดเป็นต้นนั้นแล สัตว์ตัวใดจะมีแก่ใจมาฟังกันในหม้อน้ำร้อนและหม้อนรานั้น

จิตใจเราถ้าเป็นเวลารธรรมดา ไม่มีความจำเป็นเข้ามาดขี่บังคับ ก็ไม่แสดงอาการทรมานทรมายระล่ำระสาย ไม่แสดงอาการดิ้นรนเพื่อจะหาที่ยึดที่เกาะที่ป้องกัน แต่เมื่อถึงคราวจำเป็นแล้วมันต้องดิ้นรนไขว่คว้าด้วยกันทั้งนั้นแหละ และพึงทราบว่าคุณคนจะถึงคราวจำเป็นด้วยกันไม่มีข้อยกเว้น คือความตาย เมื่อขณะนั้นมาถึงแล้วอะไร ๆ มันก็ไม่เป็นประโยชน์ทั้งนั้น ที่เคยอยู่เคยอาศัยมาก็หมดความหมายไปตาม ๆ กัน เป็นหยูกเป็นยา เป็นญาติมิตรสายโลหิตที่พึ่งเป็นพึ่งตายมันก็หมดความหมาย สมบัติเงินทอง ไร่นาสาโท ตลาดโรงแรม มีมากมีน้อยมันหมดความหมาย มีตัวคนเดียวเท่านั้น เวลาตายแล้วก็ไปส่งกันถึงแค่ป่าช้า ถึงเมรุ แล้วก็พากันกลับถิ่นฐานบ้านเรือนของตน ๆ ไม่อาจส่งให้ถึงสวรรค์นิพพานได้เลย สุตวิสัยที่จะตามส่งต่อไปให้ถึงจุดที่หมาย และได้รับความสุขความสบายดังที่มีความหวังต่อกัน

ฉะนั้นท่านจึงสอนให้สร้างคุณงามความดี ไม่ให้ลืมหิวไม่ลืมอด เพราะเป็นวิสัยของเราจะทำได้ในเวลานี้เพื่อเป็นเครื่องเสวย เป็นเครื่องอาศัย เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในเวลาจำเป็นที่เราจะพึ่งไปคนเดียว โดยไม่มีใครติดสอยห้อยตามและช่วยเหลือได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้อย่างละเอียดลออ และสอนไว้ด้วยความถูกต้องแม่นยำไม่มีที่น่าสงสัยเลย และสั่งสอนด้วยพระเมตตาสุดส่วน ด้วยความเป็นห่วงสัตว์โลกผู้ยังต้องรับเคราะห์กรรมกันอยู่ แต่เราเองไม่สะดุดใจคิดสงสารตัวเองและคิดช่วยตัวเองด้วยความดีบ้างเลยก็รู้สึกเกินเลยมนุษย์ไป และกลัวจะเลยไปเป็นเปรตเป็นผีเป็นสัตว์นรกซึ่งตนไม่คาดไม่ฝันมาก่อนนั้นแลที่น่ากลัวมาก ถ้าเลยไปเป็นอินทร์เป็นพรหมก็นับว่าโชคชะตาวาสนาเลยมนุษย์ที่น่าชมเชยเป็นกรณีพิเศษ เพราะไม่เคยมีมาก่อนในแดนแห่งธรรมที่สอนไว้

เวลาจนตรอก ใครก็ต้องจนเหมือนกัน และจิตจะต้องไขว่คว้า จิตใจระลึกถึงนั้นระลึกถึงนี้ไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ระลึกหาสิ่งที่ยึดที่เกาะมีบุญกุศลเป็นสำคัญ ทั้งดีและชั่วระลึกคละเคล้ากันไปหมด ถ้าไม่ได้สร้างความดีอะไรไว้เลย ใจก็มีแต่ความเดือดร้อนและความเดือดร้อนนั้นแหละ เข้ามาเป็นภัยต่อจิตใจเพราะเป็นฝ่ายไม่ดี ระลึกถึงที่ไรจะต้องสะดุ้งและร้อนรนเพิ่มความทุกข์เข้าไปทุกทีที่ระลึกถึงความไม่ดีขึ้น พอตายแล้วความเดือดร้อนก็รุมไปเลยทีเดียว ถ้าได้สร้างคุณงามความดีไว้แล้ว เวลาจำเป็นระลึกถึงอะไรตนก็เคยทำไว้หมด ย่อมเป็นความอบอุ่น เพราะบุญต้องทำให้ใจอบอุ่นเสมอ เวลาสิ้นลมหายใจก็บุญนั้นแลตามรักษาและสนับสนุน ฉายาเอว เหมือนกับเงาเทียมตัวแต่เงานั้นจะปรากฏในที่แจ้งเท่านั้น ในที่มืดเงาไม่ปรากฏ ไม่เหมือนคุณงามความดีที่เรา

สร้างไว้ ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาและติดแนบกับใจ ฉะนั้น จึงควรสร้างเสียในบัดนี้ที่ทุกสิ่งทุกอย่างในตัวเรายังอำนวย

ผู้ไม่ประมาทมองเห็นการณ์ไกลของตน มองเห็นความจำเป็นของตน ย่อมไม่นอนใจและวังแต่นชวนชวยสร้างสมให้ทันกาล ส่วนเวล่ำเวลามันอยู่กับคนคือเรา เวลาทำกิจการอย่างอื่นเราทำได้ด้วยเวล่ำเวลา เราแบ่งสันปันส่วนเวล่ำเวลานั้นได้ บทจะทำคุณงามความดีทำไมเวล่ำเวลาจะวิ่งหายไปไหนหมด ทั้งที่เวล่ำเวลามีอยู่กับเราตลอดมา เราเจียดเวล่ำเวลาได้ ถึงกาลจะทำการนี้หรือสิ่งนั้นก็เราเองเป็นคนจะทำ ทำไมเวลาจะไม่มีเวลาจะทำการนั้น เรายังมีเวลาทำได้ ชักซ้อมตัวเองย่นเข้ามาจนถึงเวลาจะตาย หากไม่มีเวลาจริง ๆ ทำไมมันมีเวลาตายได้ ขณะมีชีวิตอยู่ทำไมไม่มีเวลา โทกกันทำไม เมื่อมีเวลาตายได้ทำไมจะไม่มีเวลาทำความดีได้ เพราะเป็นสิ่งที่ควรจะทำได้ในตัวเราเอง

นี่คืออุบายความคิดเพื่อตัวเอง ต้องหาอุบายพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ทันสถานการณ์ ซึ่งมีแต่กิเลสสร้างอุปสรรคเต็มหัวใจเรา หากไม่แหวกบ้าง ไม่เพิกถอนกันบ้าง มันก็ผูกมัดอยู่ด้วยความไม่มีเวล่ำเวลา ไม่มีโอกาสจนกระทั่งหายใจ ก็เรานั้นแหละผูกมัดเราเอง ใครเขาจะมาผูกมัดเรา เวลาจนตรอกก็เรานั้นแลไล่ตัวเองเข้าที่จนตรอกและยอมรับกองทุกข์ทั้งหมด ใครจะมารับแทนไม่มี อย่าหวังลม ๆ แล้ง ๆ

เมืองผี ฟังซิ ผีนั้นคนให้เชื่อต่างหาก คือมนุษย์เราให้ชื่อว่าผี ความจริงก็คือเป็นสัตว์ประเภทหนึ่ง ๆ ที่ออกจากร่างนี้ไปแล้ว เปลี่ยนภพหน้าตามกรรมของตนที่ได้สร้างไว้อย่างไร อิธ นนฺทติ เปจุจ นนฺทติ ก็หมายความว่าผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วเมื่อมีคุณงามความดี ย่อมรื่นเริงบันเทิงในโลกละโลกหน้าไม่อัปจน แต่มนุษย์เราให้ชื่อว่าผี เมืองเปรตเมืองผีเมืองอะไรเราก็ว่าเมืองผีตะไปเสียหมด ซึ่งไม่เป็นความถูกต้องชอบธรรมเลย ส่วนผีนั้นมีจริง แต่ท่านหมายถึงพวกที่ได้รับความทุกข์ความทรมานเพราะวิบากกรรมชั่วของตนต่างหากว่าเป็นผี

ผู้ที่ไม่ได้รับความทุกข์ความทรมานแม้จะตายไปด้วยกันก็ตาม พวกนั้นท่านไม่เรียกว่าผี เพราะไม่ได้รับความทุกข์ความลำบาก เนื่องจากเป็นผู้มีบุญอันได้บำเพ็ญสั่งสมไว้แล้ว จะเอาความทุกข์มาจากไหน ก็มีแต่ความสุขความสบาย เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ก็ไปเกิดเป็นเทพบนสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ตามอำนาจแห่งบุญกุศลที่มีมากน้อยต่างกัน และพึงทราบว่าการสร้างอยู่สร้างกินเหมือนโลกมนุษย์เรา ท่านจึงสอนให้รีบสร้างไว้เสียแต่โลกมนุษย์นี้ เวลาตายจะได้อาศัยไม่หิวโหยโรยแรงทุกข์ทรมานอยู่เปล่าโดยไม่มีเครื่องเสวย

คำว่าโลกและปรโลกนั้น โลกนี้มี โลกหน้ามี เมื่อวานนี้มี วันนี้ก็มี และวันพรุ่งนี้ก็มีสืบเนื่องกันมาและไปโดยลำดับ อดีต ปัจจุบัน อนาคต เราที่จะมาเป็นมนุษย์นี้ก็มา

จากอดีต เป็นมนุษย์อยู่บัดนี้ พอเลยจากชีวิตนี้แล้วก็เป็นไปอีก เป็นอนาคต จะเป็นอะไรสูงต่ำยิ่งกว่านี้ในกาลข้างหน้าขณะที่ละจากชั้นนี้ไปแล้วเราไม่อาจทราบได้ เพราะเป็นปรโลกคือเป็นโลกหน้า แม้จะมาเกิดอยู่ในโลกนี้ก็ตาม ก็เรียกว่าโลกหน้าของอัตภาพนั้น เช่นเราตายที่นี่ เรามาเกิดที่นี่ ก็เรียกว่าโลกหน้าของอัตภาพนั้น คือไม่ใช่อัตภาพเดิม เป็นแต่เพียงว่าจิตดวงเดิมเท่านั้น อัตภาพเป็นอันใหม่ เปลี่ยนสภาพไปตามบุญตามกรรมที่มีประจำอยู่ในจิตของแต่ละดวง จิตนี้แลเป็นตัวพาเชื่อให้เกิดวิบากดีชั่ว พาให้เกิดในสถานที่แลภพต่างๆ จนกว่าจิตจะหมดเชื่อคือกิเลสอวิชชาเสียเมื่อใด เมื่อนั้นก็หมดเชื่อที่พาเชื่อให้เกิดตั้งพระอรหันต์ท่าน นั่นคือผู้หมดเชื่อแล้ว ท่านไม่ต้องเกิดตายอีก และเป็นบรมสุขนิรันดร

เพราะฉะนั้น สัตว์โลกจึงไม่เหมือนกัน เพราะการสร้างการกระทำไม่เหมือนกัน กम्मัม สุตเต วิภชตี ยทิทํ หีนปฺปณฺธิตํ กรรมย่อมจำแนกแจกสัตว์ทั้งหลายให้เป็นต่างๆ กัน มีสุข ทุกข์ ประณีตบรรจง หยาบละเอียด ต่างกัน ความสูง ความต่ำแห่งฐานะ ความโง่ ความฉลาด จริตนิสัยไม่เหมือนกัน เพราะอำนาจแห่งกรรมที่แต่ละคนสร้างไว้ทำไว้ไม่เหมือนกัน นิสัยใจคอของคนเราไม่เหมือนกัน การคิดการทำจึงแตกต่างกันไป คนละแง่ละมุม ผลที่พึงได้รับจึงเหมือนกันไม่ได้ สิ่งในโลกต้องการด้วยกันก็คือความสุข แต่กิริยาที่ท่าตลอดความคิดความดำรินนั้นไม่เหมือนกัน การทำจึงแปลกต่างกันไปตามความคิดความดำริ ผลที่ตามมาจึงไม่เหมือนกัน

เราเคยเห็นคนตาย เกิดความสลดสังเวช บางรายตายด้วยความมีสติตั้ง รู้ตัวอยู่ตลอดเวลาจนถึงวาระสุดท้าย แต่บางรายตายไม่มีสติตั้ง บ่นละเมอเพื่อไปต่างๆ แล้วหมดไปเลย อย่างนั้นน่าทุเรศ นี้เราเคยเขียนไว้ในปฏิปทาของพระอัฐงค์กรรมฐาน สายท่านพระอาจารย์มั่น คิดว่าจำไม่ลืม เป็นพระกรรมฐาน ท่านอาจารย์องค์นี้เราจะระบุชื่อก็ได้เพราะท่านผ่านไปแล้ว คือท่านอาจารย์ภู เป็นพี่ชายของท่านอาจารย์กว่าที่วัดบ้านภู ซึ่งพึงเสียไปเมื่อเร็วๆ นี้ ชื่อท่านอาจารย์กว่า ท่านอาจารย์ภูนี้ท่านปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ท่านเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น ตอนที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ที่บ้านหนองผือใน ท่านอาจารย์ภูนี้ก็ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านภู อันเป็นสถานที่ที่อาราธนาท่านพระอาจารย์มั่นออกมาพักอยู่วัดบ้านภูด้วย ก็มาพักอยู่กับท่านอาจารย์ภูนี้แล ก่อนหน้าที่ท่านจะไปมรณภาพที่วัดสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

เวลาถึงคราวท่านอาจารย์ภูจะล่วงลับไป ท่านเป็นโรคอะไรไม่ทราบอยู่ที่ไหลปลา ร้า ภาษาของเราเรียกว่า ฝั้วปลาไหล ก็คงจะเป็นมะเร็งนั่นแหละ มันไม่หาย เป็นมานาน เป็นๆ หายๆ พอสงบลงไปเดี๋ยวก็เป็นขึ้นมาๆ จนกระทั่งวาระสุดท้ายท่านก็ไปเสีย

ชีวิตอยู่ที่ถ้าเจ้าผู้ข้า บ้านโคกกะโหล่งกะเหล่งอะไรนั่นแหละ ทางเข้าไปหนองผือ ท่านเสียอยู่ที่ถ้ำนั้น

ตอนที่ท่านจะเสียก็มีพระอยู่กับท่านสามสิ่งองค์ ตอนนี้เป็นตอนสำคัญ ถึงวาระสุดท้ายพระพยุ่งท่านลุกขึ้นนั่งภาวนา เวลานั้นท่านบอก คือท่านเตือนพระให้พากันชำระจิตให้ดี ท่านว่า จิตเป็นเอก จิตเป็นตัวสำคัญที่จะก้าวไปสู่ภพหน้า สูงต่ำสำคัญอยู่ที่จิตได้รับการอบรม มีความเฉลียวฉลาดมากน้อยที่สามารถจะทรงตัวได้ หรือยิ่งขึ้นไปโดยลำดับก็เพราะการอบรม นี่ผมจวนตัวแล้วเวลานี้ การจากไปของผมเวลานี้อ่าเข้าใจว่าผมจะไปล่มจมนะ ผมเป็นแต่เพียงเปลี่ยนสภาพแห่งความเป็นอยู่นี้เข้าสู่สภาพอื่น หากจะมีสิ่งที่ติดต่อบ้างหนึ่งให้เป็นภพเป็นชาติกันอยู่ก็เข้าสู่สภาพอื่น ถ้าจิตบริสุทธิ์แล้วก็หมดปัญหา ท่านทั้งหลายวิตกวิจารณ์กับผม

ท่านสอนย่อ ๆ ผมไม่ได้ไปล่มจม เมื่อจิตไม่มีความล่มจมแล้ว อะไรจะล่มจมไม่มี คน ๆ หนึ่ง สัตว์ตัวหนึ่ง สำคัญอยู่กับจิต ถ้าจิตมีหลักยึด มีหลักฐานมั่นคง จิตนี้จะอยู่ในร่างก็ตาม ออกจากร่างไปแล้วก็ตาม จะเป็นจิตที่มีความมั่นคงต่อตัวเองอยู่เสมอ ฉะนั้นขอให้พากันตั้งใจอบรมจิตให้ดี อย่าได้มีความประมาทในการบำเพ็ญจิตใจซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก พอเสร็จเท่านั้นที่นี้ผมจะได้ลาท่านทั้งหลายไปบัดนี้ นั้น พอว่านั้นก็ไม่ได้สามานาที่ ท่านพูดเป็นคำสุดท้ายจะไปแล้วนะ จากนั้นภาษาของเราเรียกว่า หายใจปลาแล้วหายเสียบไปเลย ก่อนจากไปเล็กน้อย ท่านบอกว่าผมไม่ได้ไปล่มจมตามโลกที่กล่าวกันว่า การตายนี้เหมือนกับไปล่มไปจม แต่ผมไปตามธรรมชาติของผมเอง

นี่คือผลหรืออานิสงส์แห่งการอบรมจิตใจ เมื่อเป็นที่แน่ใจแล้ว แม้ขณะจะตายก็พูดได้อย่างสะดวกสบาย เพราะจิตใจไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะฉิบหายไป ไม่ใช่สิ่งที่จะสลายตัวไปเหมือนร่างกาย ร่างกายเป็นธรรมชาติที่จะต้องสลายตัวเป็นธรรมดา เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ จนถึงขั้นสลาย แต่จิตใจนี้แม้จะเปลี่ยนแปลง ก็เปลี่ยนแปลงไปในทางต่ำและสูง แต่ความสลายของจิตไม่มี

จิตใจที่ได้รับการอบรมแล้ว ย่อมเปลี่ยนแปลงตนเองเข้าสู่ระดับสูงเรื่อยไปจนสามารถทรงตัวได้ ไม่วิตกวิจารณ์กับการเป็นการตาย เพราะจิตเป็นตัวของตัวเองโดยลำดับ หรือเป็นตัวของตัวเองอย่างเต็มที่แล้ว ผ่านไปจากร่างกายแล้วก็ไปจิตดวงนั้น หากจะมีภพมีชาติสืบต่อ ก็เป็นภพชาติที่เหมาะสมกับจิตดวงนั้น ถ้าสิ้นเชื้อที่จะพาให้เกิดต่อไปอีกแล้วก็หมดปัญหา เป็นตัวของตัวอย่างสมบูรณ์ ดังพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย

นี่การอบรมจิตใจจึงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องใหญ่โตมากที่สุดทีเดียว จะยากลำบากเพียงไรก็ขอให้เห็นแก่คุณค่าของตัวเอง เพราะเราหวังพึ่งเราทั้งเป็นทั้งตาย การหวังพึ่งตนเองนั้นจะเอาอะไรเป็นที่พึ่ง จะสร้างอะไรให้เป็นที่พึ่งของตนได้นอกจาก

ความดี พุทธทางจิตโดยเฉพาะก็คือความดี เมื่อสร้างให้เป็นที่อบอุ่นให้เป็นที่พอใจแล้ว เจ้าของก็แน่ใจ การปฏิบัติธรรมเป็นสิ่งที่ประจักษ์อยู่กับผู้ปฏิบัติ ไม่ขึ้นอยู่กับกาลสถานที่ เวลาเวลาอะไรไม่สำคัญ สำคัญที่การปฏิบัติตัวให้ดี ผลจะเป็นที่พึงใจ ตายที่ไหนก็ได้ เมื่อเราแน่ใจแล้ว ไม่มีสำคัญอะไรกับเรื่องความตาย ไม่สะทกสะท้านหวั่นไหว เพราะจิตเป็นจิต กายก็เป็นกาย เมื่อสลายก็เป็นเรื่องสลายของธาตุของขันธ จิตไม่ได้สลายไปด้วย จะวิตกวิจารณ์กลัวว่าจะไปล่มจมที่ไหน

เพราะจิตก็ทราบชัดแล้วว่าไม่ใช่ตัวล่มจม ไม่ใช่ผู้ล่มจม เป็นผู้รู้อยู่ชัดๆ และความรู้ที่พร้อมแล้วด้วยการอบรม พร้อมแล้วด้วยสติปัญญา ก็ยังมีความอาจหาญรื่นเริงต่อการไปหรือต่อหน้าที่ของตนไม่สะทกสะท้าน ผลแห่งการปฏิบัติเป็นอย่างไร จงพึงให้ถึงใจ ปฏิบัติให้ถึงธรรม จะรู้ธรรมเห็นธรรมประจักษ์ใจดวงรู้ๆ อยู่แน่แล แต่ระวังกิเลสจะแอบมาจับหัวฟัดใส่หมอนเสียงดังครอกๆ จะว่าไม่บอก นี่เคยโดนมาแล้วจึงรีบบอกท่านทั้งหลายให้ระวังตัว ไม่งั้นจมลงหมอนไม่อาจสงสัย

เพราะฉะนั้น พระชินาสพท่านผู้ที่ผ่านพ้นไปแล้วทางด้านจิตใจ คือพ้นจากสมมุติโดยประการทั้งปวงแล้ว ท่านจึงไม่มีพิธีรีตองอะไรมากมายดังที่เราเห็นในตำรับตำรา องค์กรไหนประสงค์จะนิพพานที่ไหน ท่านก็นิพพานของท่าน บางองค์ก็เดินจงกรมแล้วนิพพานก็มี ดังที่ท่านอาจารย์มั่นท่านปรากฏในสมาธิภาวนา ซึ่งได้เขียนไว้แล้วในประวัติของท่านอาจารย์มั่น บางองค์ก็นั่งนิพพาน บางองค์นอนนิพพาน บางองค์ยืนนิพพาน เพราะเป็นธรรมชาติธรรมดาของเรื่องปล่อยธาตุขันธ ไปตามหลักธรรมชาติของเขาเท่านั้น ท่านไม่มีอะไรผิดแปลกต่างกัน

ในระหว่างความเป็นอยู่กับการตายไปของผู้สิ้นกิเลสแล้ว มีความหนักเบาเสมอกัน ถ้าจะถือตามหลักธรรมชาติของจิตแล้ว ความเป็นอยู่กับความตายไป ไม่มีเงื่อนไขหนักเบาต่างกัน มีน้ำหนักเสมอกัน หากจะคิดประโยชน์ทางโลกเข้าเกี่ยวข้อง เมื่อมีชีวิตอยู่จะได้ทำประโยชน์ให้โลกอย่างนั้นๆ การเป็นอยู่ก็ดี เพราะจะได้ทำประโยชน์ให้โลกผู้หวังพึ่งธรรม ผู้หวังประโยชน์กับท่านยังมีอยู่มาก ถ้าไม่คิดถึงประโยชน์ทางโลกแล้ว ไปเสียดี ไม่ต้องมายุ่งกับธาตุกับขันธที่แสนรบกวนตลอดเวลา ภารา หเว ปล่อยขุขุธา ขันธทั้งห้าเป็นภาระอันหนักนี้ ขันธนี้ต้องแบกหามต้องรับผิดชอบ ทั้งขันธของปุถุชนและขันธของพระอรหันต์ ต่างแต่ขันธของพระอรหันต์ท่านไม่มีอุปาทานเท่านั้น

ไม่มีอะไรที่หนักยิ่งกว่าขันธของเราบวกรเรา ต้นไม้เราก็ไม่ได้ไปแบกไปหามเขา จะต้นใหญ่ขนาดไหนแม้ซุงทั้งท่อน เราก็ไม่เคยไปแบกไปหามเขาพอให้หนัก ภูเขาทั้งลูกเราก็ไม่เคยไปแบกไปหามเขา สิ่งเหล่านั้นมันจะหนักอะไร แต่ส่วนธาตุขันธคือร่างกายของเราแบกหามอยู่ตลอดเวลา พาอยู่ พากิน พาหลับ พานอน พาขับถ่าย พา

เปลี่ยนอิริยาบถ บำบัดด้วยหยูกยาไม่มีเวลาว่างเว้นเลย เพราะความบกพร่อง เพราะความรบกวนของธาตุขันธ์ ท่านจึงเรียกว่า ภาวะ หเว ปญฺจกฺขนฺธา ขันธ์ทั้งห้าเป็นภาระอันหนัก คือเป็นภาระที่เจ้าของต้องรับผิดชอบ มันหนักอยู่อย่างนั้น เว้นเสียแต่ได้ปล่อยได้สลัดทิ้งเสียโดยสิ้นเชิงนั้นแล แม้สิ้นอุปาทานในขันธ์แล้ว ยังมีความรับผิดชอบในขันธ์ที่ยังครองตัวอยู่ เมื่อขันธ์สลายตัวลงไปหมดแล้ว เป็นอนุปาทิสเสนิพพานล้วนๆ นั้นแล จึงจะเป็นสุขล้วนๆ ไม่มีสมมุติใดๆ เข้าเกี่ยวข้องเลย มีขันธ์ล้วนๆ เป็นต้น (ขันธ์ของพระอรหันต์ไม่มีกิเลส)

พระชีลาสพทานไม่ได้ถือเป็นเรื่องใหญ่โต ถือเป็นเรื่องวุ่นวาย ในเรื่องการเป็น การตาย ท่านอยู่ที่ไหนท่านก็นิพพานที่นั่นได้สบายๆ ไม่ต้องกลัวไม่ต้องรุมต้องวุ่นต้องวายกันเหมือนอย่างปฤชฌนจำพวกชนตะเรา ที่ถือการตายเป็นเรื่องใหญ่โตเกินโลก ถ้าจะหัวเราะก็น่าหัวเราะจริงๆ ทำราวกับเด็ก เวลาเป็นอยู่มีแต่มีวุ่นเพลินกัน ไม่สนใจกับสารคุณใดๆ เวลาตายแล้ว ต่างก็ถือกันใหญ่โต ตายแล้วต่างก็เอาดอกไม้ธูปเทียนเอาอะไรมาเผาพราวงเผาหลอกเผาเล่นให้ยุ่งกันไปหมด นอกจากนั้น ก็เอากระดูกไปจำหน่ายขายกินเรื่อยๆ ไปทำรูปนั้นรูปนี้ รูปพระรูปอะไรก็แล้วแต่เออะ จำหน่ายขายกิน เห็นแก่ความโลภ ไม่ได้คำนึงถึงอรรถถึงธรรมเลย มันเป็นอย่างนั้นทุกวันนี้ มันจึงไม่ตรงกับอรรถกับธรรมกับพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมศาสดา นับวันเลอะเลือนไปเรื่อยๆ ต่อไปจะหาของแท้ของจริงจากศาสนธรรมไม่เจอ เพราะไม่สนใจหากัน หาแต่ของปลอมก็เจอแต่ของปลอมเรื่อยไปนั่นแล

เราอย่ากังวลกับอะไร ถึงเวลาจะไปแล้วอย่าห่วง สอนตนให้พอ เวลายังมีชีวิตอยู่เราก็ทราบอยู่แล้วว่า เราอยู่มาวันก็เดือนก็ปีจนกระทั่งบัดนี้ ถึงเวลาจะไปแล้วไม่ต้องห่วง เพราะจะไป ยังไงก็ห้ามไม่ได้ต้องไปเตรียมไป ชื่อว่าผู้รู้จักกาล กาลไป กาลอยู่ พร้อมมูลแล้วไป ไม่ห่วงไม่หวงอะไรทั้งสิ้นแม้แต่ขันธ์นี้

การปฏิบัติต่อตัวเองนี้มันลำบากมาก ลำคัญมาก มากกว่างานอื่นๆ ลำบากกว่างานอื่นๆ ไม่มีงานใดจะลำบากยิ่งกว่าตนปฏิบัติต่อตัวเอง บังคับตนเอง นี่พวกเรามาอยู่ด้วยกันนี้ ต่างคนต่างมาจากแห่งหนตำบลหมู่บ้านต่างๆ กัน มารวมกันอยู่ด้วยอำนาจของพระพุทธศาสนา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมประสาณจิตใจเข้าหากันด้วยความสนิททวยใจ เมื่อมีความเคารพเลื่อมใสในครูอาจารย์ได้ว่าเป็นผู้ที่เคารพนับถือ และเป็นสถานที่บำเพ็ญ เช่นสถานที่นี้ ก็พากันมาด้วยความสมัครใจเพื่อรับการศึกษ้อบรมกับครูอาจารย์นั้น

เวลาเราปฏิบัติแล้ว เราได้อะไรเป็นที่ระลึกภายในจิตใจเรา เราควรคิด เรา มาสร้างคุณงามความดี ควรให้ได้ของดีคติเครื่องเตือนใจติดตัวไป มาอยู่ด้วยกันมาก

เข้าเกิดความยุ่งเหยิงวุ่นวายแก่ตนและหมู่คณะ อย่างนั้นไม่ใช่ทางของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทางของพุทธบริษัทที่เห็นธรรมเป็นใหญ่ยิ่งกว่าความเห็นแก่ตัว อยู่ด้วยกันก็มีความผาสุกถ้าความรู้ความเห็นเป็นอรรถเป็นธรรม มองกันในแง่ดี มองกันในแง่มิตรสหาย เพื่อนฟังเป็นฟังตาย ฟังอรรถฟังธรรม ไม่ได้มองกันในแง่ร้าย แง่เป็นภัยเป็นศัตรูต่อกัน

ความผิดถูกชั่วดีมีได้ทั้งคนทั้งสัตว์ แต่คนกับสัตว์ก็อยู่ด้วยกันได้ ถ้ามองกันในแง่อรรถแง่ธรรม ไม่ว่าจะเป็นคนประเภทใดก็อยู่ด้วยกันได้เพราะจิตใจเป็นธรรมด้วยกัน แต่ถ้ามองในแง่ร้าย แม้แต่เศรษฐกิจต่อเศรษฐกิจก็อยู่ด้วยกันไม่ได้เพราะเป็นศัตรูกัน

พวกเราปฏิบัติธรรมได้อะไรบ้าง หรือได้แต่ความติดินินินทากันเป็นมรรคเป็นผล เป็นกุศลสมภาร เป็นมรรคผลนิพพานแทนธรรมของศาสดา และจะเอามรรคผลจากสิ่งเหล่านั้นกลับไปบ้านไปเรือนอย่างนั้นหรือ นั้นไม่ใช่ทางของพระพุทธเจ้า การมองดูตัวเองคือมองดูความคิดความปรุงผิดถูกชั่วดีของตน นั้นแลเป็นความถูกต้องชอบธรรม คำพูดของตนเป็นสิ่งที่ถูกต้องเป็นอรรถเป็นธรรมประการใดบ้าง จะได้เห็นโทษเห็นคุณแห่งการแสดงออกของตน การปฏิบัติธรรมคือปฏิบัติตัวเอง จึงต้องดูตัวเองมากกว่าดูสิ่งอื่นผู้อื่น และถือเป็นการเป็นงานจริงๆ ไม่สนใจใฝ่รู้ใฝ่เห็นกับสิ่งใดผู้ใดมากกว่าความสนใจใฝ่ธรรมด้วยการดูตัวเอง สังเกตตัวเองตลอดเวลาอิริยาบถ

การพูดก็ให้เป็น สัลเลขกถา เครื่องขัดเกลากิเลส อย่าพูดให้เป็นเรื่องกอบโกยกิเลสการก่อกวนชวนทะเลาะต่างๆ คนที่ฟังกันคนโง่ก็มี คนฉลาดก็มี ฟังได้รู้ได้ในแง่ดีชั่วต่างๆ ผู้ฟังเข้าใจ คนอยู่ด้วยกันพูดภาษาเดียวกันทำไมจะไม่รู้เรื่องของมัน ไม่จำเป็นต้องเอาเทปมาอัด ไม่จำเป็นต้องมาจ่อหูฟัง แต่ฟังได้เข้าใจได้ เมื่อเหตุการณ์ต่างๆ เข้ามาสัมผัส เพราะสิ่งในโลกนี้ไม่มีลึกลับ มันเปิดเผยอยู่ด้วยความจริงของมันเอง เรียนความจริงมันต้องรู้ความจริงทั้งหลาย

การอยู่การบำเพ็ญของผู้ปฏิบัติธรรม ท่านกล่าวไว้ในธรรมว่า เอกโกว ทำตนเป็นบุคคลผู้เดียว ไม่เกี่ยวเกาะกับใครและเรื่องอะไร แม้จะอยู่กับเพื่อนฝูงมากน้อยก็ปฏิบัติตนแบบบุคคลผู้เดียว ดูใจดวงเดียวนี้ซึ่งเป็นตัวก่อเรื่องตลอดเวลา ด้วยการจดจ่อทางสติ ดำริรำพึงด้วยปัญญารอบใจอยู่โดยสม่ำเสมอ ไม่มีอารมณ์กับสิ่งใดยิ่งกว่าอารมณ์ที่เกิดจากจิต วินิจฉัยใคร่ครวญเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่เกิดกับใจ ถือเป็นงานหนักแน่นแก่ความเพียรอยู่รอบกายรอบใจไม่มีวันมีคืน กิเลสชนิดใดแสดงตัวออกมาด้วยกลอุบายใด สติปัญญาตามต้อนฟาดฟันไม่หยุดยั้ง

ประหนึ่งวันคืนเดือนปีไม่มี มีเฉพาะจิตตัวรู้ๆ กับเรื่องดีชั่วที่เกิดจากจิตสัมปยุตกันด้วยสติปัญญาไม่มีคำว่าว่างงาน นอกจากจิตพักสงบในสมาธิและเวลาพักผ่อนนอน

หลับเท่านั้น พอจิตขยับตัวออกสู่อารมณ์ สติปัญญาก็เริ่มทำงานไปพร้อมๆ กันราวกับ เขาชกต่อยมวยกันบนเวที หยุดพักเฉพาะเวลาให้น้ำ ย่อมไม่ถูกไล่ลงจากเวที นอกจาก คอยฟังกรรมการตัดสินแพ้ชนะหลังจากต่อกรกันครบยกแล้ว หรือนักมวยตัดสินกันเอง ด้วยเพลงมวย

นักปฏิบัติธรรมจะทำเหาะเหยไม่ได้ เมื่อก้าวเข้าต่อกรกับคู่ต่อสู้คือกิเลสบน เวที คือทางจกรม สถานที่ภาวนา ที่นั่ง ที่ยืน ที่เดินภาวนาแล้ว ต้องพึดต้องเหวี่ยงกัน สุดกำลังสติปัญญาที่มีอยู่จะอ้อมแรงไม่ได้ ถ้าไม่ยอมแพ้หรือถูกรุกน็อกจากคู่ต่อสู้ตัว เกรียงไกรคือกิเลสประเภทต่างๆ ว่าจะชนะ อย่างไรคู่ต่อสู้จะหยายลงเวที ต้องพึด สุดกำลัง สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร ความอดสาหะ ความอดความทน ความมู มานะ มีเท่าไรรวมพลกันมาในวงความเพียรจนหมดสิ้น ทำหั่นกันลงไปไม่เสียชีวิต โดยยึดอริยสัจสี่ สติปัญญาสี่ ตามแต่ถนัดในอาการใดเป็นที่รบพุ่งชิงชัย สติปัญญาชุด ค้นลงตรงนั้น อย่าหนีจากหลักธรรมที่กล่าวนี้ถ้าไม่ยอมเป็นกรรมฐานแหวกแนว นัก ธรรมะแหวกแนว หรืออรหันต์แหวกแนวซึ่งมักมีเสมอในวงนักธรรมะและนักปฏิบัติเรา

จงยกชั้นห้า หรือชั้นใดชั้นหนึ่งมีรูปชั้นเป็นต้นขึ้นพิจารณาคลี่คลาย นับแต่ ผิวหนังเข้าไปถึงข้างในให้ตลอดทั่วถึง โดยความเป็นของปฏิกุศลโสโครกหมดทั้งตัวเป็น สำคัญ ย้ำแล้วย้ำเล่าจนเป็นที่เข้าใจ กระแสจิตสัมผัสกับชั้นใดบ้างในเวลานั้น เช่น เวทนาชั้นห้า ก็พิจารณาประสานกันได้ เพราะเป็นสัจธรรมด้วยกัน พิจารณาจนกระจ่างแจ้ ้งกับจิตแล้ว การปล่อยวางอุปาทานซึ่งเป็นผลจะตามมาเองโดยไม่ต้องบังคับให้ปล่อยวาง สติปัญญาต่างหากพาให้เข้าใจและปล่อยวางชั้นทั้งหมด ดังนั้น จงพิจารณาให้หนักทาง ปัญญาเกี่ยวกับชั้นทั้งห้า

รูปชั้นเป็นชั้นห้าบจึงมักถูกยกขึ้นพิจารณาก่อน แต่เวลาจิตสัมผัสกับนาม ชั้น เช่น เวทนา-สัญญาชั้น จะพิจารณาประสานกันไปได้ไม่ขัดข้อง เบื้องต้นส่วน มากมักพิจารณาเป็นของปฏิกุศล พอจิตละเอียด ชั้นละเอียด มักพิจารณาเป็นไตร ลักษณะและเป็นไตรลักษณะไปตลอด จนถึงอริชาพังทลายม้วนเสื่อลงไป สติปัญญากับ ไตรลักษณะที่เคยปฏิบัติต่อกันเรื่อยมาจึงจะหมดหน้าที่ วิธีพิจารณาชั้นทั้งห้าได้เคย อธิบายให้ฟังมากต่อมากแล้วจึงขอผ่านไป กรุณาพิจารณาดังที่เคยฟังมาแล้วนั้น โดยไม่ ลดละความเพียร จะเห็นแดนแห่งความหลุดพ้นขั้นที่จิตดวงนี้ไม่สงสัย เพราะวิภูฏะอยู่ ที่จิตดวงนี้ วิภูฏะจึงอยู่ที่แห่งเดียวกันนี้ จะรู้จะเห็นในจิตดวงเดียวกันนี้ หลังจากกิเลสคู่ต่อสู้ บรรลัยลงไปจากจิตดวงนี้แล้ว

จึงขอยุติการแสดงเพียงเท่านี้